

Magyar Filozófiai Szemle

(1958. 1—2, 3—4. sz.)

A kommunizmus és a szocializmus építésének új távlatokat nyitó sikerei, az atomkutatás és az űrhajózás eredményei, amelyek a természettudományok minden ágát forradalmasították s a támadások, melyeket az imperialista országok filozófusai, a burzsoázia ideológusai intéztek a dialektikus materialista filozófia ellen; minden szocialista országban rendkívül sokrétű feladat elé állítják a marxista filozófusokat.

A magyar marxista filozófusok munkáját azonban még bonyolultabbá teszi az a sajátos ideológiai helyzet — mint arra *Fogarasi Béla* az 1958. évi akadémiai nagygyűlésen elhangzott beszédében rámutatott —, amely hazánkban az 1956 októberi ellenforradalom után kialakult. Fogarasi Béla hangsúlyozta, hogy a századforduló hamis nemzeti kultuszában, a félfeudális viszonyokban, vagy a Horty-fasizmus uralmi rendszerében gyökerező különböző burzsoá ideológiák ellenforradalmi szerepe 1956 októberi napjaiban különös erővel nyilvánult meg, ugyanakkor — az ellenforradalom előkészítésének legfontosabb formájává a revizionizmus vált, s tudományos életünkben a különböző antimarxista, polgári filozófiai nézeteknek még mindig van befolyásuk. Kiemelte, hogy a természettudományok művelői között termékeny talajra talál a neopozitívizmus, a történelem, művészettörténelem, irodalomtörténelem kutatóinak sorában pedig még felfedezhető helyenként a szellemtörténeti módszer hatása. Ugyanakkor különösen gyakori eset az ideológiai közömbösség, a visszavonulás a szűk szakmai kutatások területére, amely ugyancsak a polgári ideológiának negatív formában való megnyilvánulása.

A történész azonban számolva a marxista filozófiának, a nemzetközi élet elméleti és politikai kérdéseinek eredőjét képező feladataival s a hazai történelmi helyzetben betöltött szerepével, azzal a külön igénnyel is lapozgatja a *Magyar Filozófiai Szemle* köteteit, hogy tanulmányai, vitaindító cikkei, ismertetései mennyiben segítik a marxista történettudományt. Mennyiben erősítik a kutatók módszertani felkészültségét, szélesítik látókörét, milyen problémákra hívják fel a figyelmét s élesebbé teszik-e, kiegészítik-e vagy módosítják azt a képet, amelyet a történetkutatás egyes korokról kialakított.

A Magyar Filozófiai Szemle 1958. 1—2., 3—4. számaiban a tágabb értelemben a magyar filozófiatörténet körébe vonható tanulmányokat az a közös törekvés kapcsolja össze, hogy feltárják az utolsó száz esztendő uralkodó és a magyar társadalom jelentős rétegeinek körében ható egyes polgári filozófiai irányzatok forrásait s elemezzék össze-tevőt.

„A »doktrínérek«, a marxizmus első magyarországi ellenfelei” címmel *Mátrai László* a filozófiai és politikai gondolkodás történetének 1849 és 1867 közötti szakaszát világítja meg. A gyökereig ásott le annak a hamis társadalmi tudatnak, amely a „hazafiság”-ot haladó társadalmi tartalom nélkül, sőt reakciós tartalommal is a nemzeti érdekek kép-

viselőjének tekinti. A kelet-európai fejlődés e döntő szakaszában a bonyolult osztályviszonyok kibogozásában a liberalizmus lenini elemzését és kritikáját tekinti módszer-tani iránytűjének s megállapítja, hogy a forradalom utáni liberalizmus nem folytatója a forradalom előtti felvilágosodásnak.

A szűk értelemben vett filozófiatörténetet csupán Erdélyi János szerepe s a Mentovich—Brassai vita képviseli, de e gyér adatok is tanulságosak, mert megtudjuk, hogy a szocializmus jelentőségét hangsúlyozó Erdélyi a kiegyezés előtti időszakban ugyanúgy kiszorul a hivatalos tudományos és irodalmi fórumokról, mint a vulgáris materializmus mellett állástfoglaló Mentovich. Mátrai azonban hangsúlyozza, hogy ideológiai síkon a publicisztikában folyik az osztályharc s a kor politikai gondolkodásáról a társadalmi és elméleti kérdések fejtegetéseinek elemzése során alkothattunk képet. Leszögezi, hogy a szabadságharc bukása után a liberálisok zöme hűtlen lesz a demokratikus eszmékhez s a földbirtokos nemesség jobbszárnya már a kiegyezés előtt megszállja a tudományos az irodalmi vezetőpozíciókat.

A továbbiakban a kor egyik szellemi vezéralakjának, Kemény Zsigmondnak — a harmadikutas illúziók eszmei atyjának — osztályhelyzetét, politikai szerepét, életművének, gondolkodói alkatának jellegzetességeit elemzi. Kiemeli, hogy Kemény eszmei mondanivalójának középpontjában a forradalom-ellenesség állt, hazafisága olyan hazafiság volt, amely a hazáért kész átgázolni a népen is. Pessimizmusának táplálója a kibontakozó kapitalista viszonyok között talajt vesztett feudális birtokos osztály sértődöttsége, s elmélete már a meginduló munkásmozgalom elleni védekezésre is felvértezi a rendszer ideológusait. A Kemény körül kialakuló baráti körről s iskoláról kimutatja, hogy „látszólag magas színvonalú — haladó és előremutató, voltaképpen azonban félrevezető és teljesen a forradalmi mozgalom ellen ható irodalmi iskola ez”.

Mátrai maga is hangsúlyozza, hogy ítélete szigorú, a diagnózis kegyetlen, de igaz.

A historiográfiai kutatások során is kialakult az a követelés, hogy legfőbb ideje már leszámolnunk azzal a „végső örökség”-gel, amelyet az abszolutizmus korának és a kiegyezést követő évtizedeknek politikusai s egyes történétírói ránhagytak, akik a társadalmi haladás, a nép ellen — mint Mátrai írja — „Kossuth elorzott zászlaja alatt harcoltak”. A történész azzal az örömmel üdvözlöli a tanulmányt, amelyet — immáron irodalomtörténetivé vált hasonlattal élve — „a bányász érez, amikor meghallja a tárna végén a tulsó oldalról hangzó kalapácsütéseket”. A politikai gondolkodás e sötét tónusú képében azonban a historiográfiai adatok világosabb színeket is gyűjtanak. Elég, ha azokat a belső harcokat idézzük, amelyek a liberalizmus jobboldali nemesi képviselőinek pozíció foglalását, egységes ideológiai frontjának kialakulását kísérik, vagy a Thierryvel levelező Szabó Károly alakját és György Aladárnak az egyes tudományágak filozófiai iskolázatlanságát ostromozó cikkeit említjük.

A polgári filozófia magyarországi történetének egészen más területére vezet *Fukász György* terjedelmes, az előzötől problémafelvetésben, módszerben eltérő tanulmánya. „A polgári radikalizmus filozófiai-világnézeti alapjai” címmel a Jászi Oszkár-féle polgári radikalizmust elemzi. Munkájának jelentőségét hangsúlyozza az a tény — amint azt a szerző bevezetőjében kiemeli —, hogy „a radikalizmus az ellenforradalmi ideológiák forrása is volt nem egy esetben: a polgári demokratizmus is ellenforradalmi a szocializmussal szemben, s az ellenforradalom előtti polgári demokratikus illúziókban nagy szerepe volt a polgári radikalizmusnak”.

Gazdag ténnyavag alapján mutatja be, miként igyekszik Jászi megkerülni a filozófia alapvető kérdéseit, s hogyan vezet ez a törekvése végső soron idealista állásfoglaláshoz. Megvizsgálja Jászi viszonyát a történelmi és dialektikus materializmushoz s kimutatja, hogy bár írásaiiban található dialektikus gondolatok, a fejlődés rugóit nem ismerte fel s csupán a vulgáris evolucionizmushoz jutott el. Egyes kérdésekben — mint pl. a világ objektív törvényszerűségeinek elismerésében — közelített a materialista álláspont felé, s szembefordult az idealizmus primitív formáival, de még a forradalmi tartalmától megfosztott materializmust sem fogadta el. Jászi bírálva a történelmi materializmust, abba a hibába esett, hogy a marxi materializmust a vulgáris materializmussal azonosította. A szerző Jászi társadalomszemléletét elemezve rámutat alapvetően idealista elméletének egyes elszigetelten vagy ellentmondásosan jelentkező materialista elemeire is, így a jog és az erkölcs, a nemzettéválás kérdésében, s a néptömegek történelmi szerepének felismerésében kifejeződő nézeteire. Végezetül pedig megvizsgálja, milyen gyökerekből táplálkozott Jászi szubjektíve antimarxista felfogása.

A továbbiakban a radikalizmus úgynevezett objektivizmusának hamis voltára mutat rá a szerző, majd elemzi Jászi módszertani elveit s kimutatja azok eklekticizmusát. Végezetül arról beszél, hogy a materializmustól eltávolodott szerző milyen mértékben

jutott el az idealizmushoz, figyelemmel kíséri filozófiai állásfoglalásának ingadozását s a valláshoz fűződő ugyancsak ellentmondásos viszonyát.

A szerző Jászi filozófiai nézetének marxista elemzése terén úttörő munkát végzett. Rendkívül gazdag bizonyítéanyag alapján igyekszik fölvezetni a polgári radikalizmus képviselőjének gondolatrendszerét. Tanulmánya során állandóan utal azokra az ellentmondásokra, amelyek a gondolatrendszer egyes vonásaiban, kiterőiben megmutatkoznak. A történetész azonban nem kap világos képet Jászi filozófiai nézeteiről. Rendkívül zavaró ugyanis az a mód, ahogyan a szerző a sokrétű és színes anyagát kezeli. Az elemzések során legtöbbször egyáltalán nem, vagy csak kevésbé veszi figyelembe az adatok történeti rendjét. Ez egyrészt azt a látszatot kelti, hogy Jászi filozófiája az adott politikai-társadalmi helyzetből függetlenül alakult ki és változott, másrészt pedig olyan elnagyolt következtetésekhez vezet, mint az a megállapítás, hogy „Jászi a fejlődést az ellentmondás kibontakozása feltárásával csak *ritkán* (kiemelés tőlem — V. Á.) magyarázta (16. l.), (a jegyzetből tudjuk meg, hogy ez a ritka alkalom: 1919) vagy mint az a tény, hogy Jászi nézetét a közgazdaság tanulmányozásának módszertani jelentőségéről egy 1905-i és egy 1923-i adattal bizonyítja.

A történetiség elhanyagolása mellett a szerző bizonyítóerő szempontjából a publicisztikai s a levelezési anyagot egyenértékűnek tekinti. Nemesak a különböző politikai helyzetben írott tanulmányainak, cikkeinek indítékait, céljait nem veszi figyelembe, hanem olyan szempontokat is elhanyagol, hogy különbséget tegyen a Szabó Ervinhez s pl. Apáthy Istvánhoz írott levelek hangneme s mondanivalójának éle között. Úgy véljük, hogy ezért nem tudta kellő történeti és filozófiai megvilágításba helyezni a Tisza Istvánnal és Prohászka Ottokárral vitatkozó Jászi alakját, s ezért nem oldotta meg, csak felvetette azt az ellentmondást, ami egyrészt a tudományról és politikáról vallott nézetei között, másrészt jószándéka és viszonylagos hatástalansága és elszigeteltsége között fennállt s ami, mint írja, Jászi életének legtragikusabb konfliktusa volt. Az itt felhozott problémák is azonban elsősorban a tanulmány gondolatébresztő értékét bizonyítják.

Ugyancsak jelentős segítséget nyújt a történeti kutatás számára *Madarász né Zsigmond Anna: A logikai alapelvek apriorisztikus feljogása Pauler Ákosnál* c. tanulmánya. Pauler Ákosnak, a Horthy-korszak legbefolyásosabb filozófusának életműve, fideista és irracionális filozófiája széles értelmiségi körökben hatott s az ellenforradalmi korszakban az értelmiség jelentős csoportjait nyerte meg. A szerző rámutat arra, hogy Pauler filozófiájának a formális logika fogalmi apparátusa kölcsönzött tudományos mezt, de ugyanakkor a fogalmi apparátusban is az irracionális filozófia bizonyos fajsúlyváltozásokat okozott. Leszögezi, hogy Pauler logikai alapelvei nem egyedülállóak és nem tartalmazznak új gondolatokat, majd rámutat arra, miként szolgálta Pauler az ellentmondás elvének elhallgatásán, majd teljes tagadásán keresztül az ellenforradalmi rendszer tudományos védelmét. A tanulmány — úgy véljük — számos, az ellenforradalmi korszakkal foglalkozó történész érdeklődését felkelti a szerző átfogó munkája iránt, amelyeknek csupán egy részlete a közölt dolgozat.

A magyar filozófusok filozófiatörténeti kutatásai azonban nem szorítkoznak csupán hazai területre. *Simonovitsné B. Anna: Leibniz filozófiájának kettős arculata* (378—395. l.) c. tanulmánya azt elemzi, hogy Leibniz, az idealista filozófus, a munkáját átszövő dialektikus gondolatokkal mennyiben viszi előbbre a materializmus ügyét. Fejlődésében s változásaiban vizsgálja Leibniz életművét, s filozófiájának kettősségét korának mostoha viszonyaival magyarázza: „szerencsétlen volt, hogy olyan korban, olyan körülmények között kellett élnie, amely nemcsak azt tette lehetetlenné számára, hogy szabadon kifejtse nézeteit, de még azt is, hogy szabadon végiggondolhassa őket”.

A dialektikus és történelmi materializmus tételeinek kibontakoztatása, részletkérdéseinek kidolgozása nagy munkájához — a szovjet filozófusok példája nyomán — a Filozófiai Szemle számos tanulmánnyal járul hozzá. Ilyen *Földesi Tamás: A szabadakarat problémája a marxista filozófiában* (65—93. l.), *Galántainé Havas Katalin: A formális logika-azonosság törvényéről* (327—347. l.) s *Tamás György: „Formális és dialektikus meghatározás”* (349—375. l.) c. tanulmánya.

A marxista-leninista ideológia tisztaságáért, a szocializmus építését akadályozó téveszmék, álcáméletek a dialektikus és történelmi materializmus ellen irányuló nyílt támadásokkal szemben kibontakozott nagy nemzetközi küzdelemben a Filozófiai Szemle 1958-i évfolyama számos tanulmánnyal, cikkel, vitairattal vesz részt. Természetesen a magyar filozófusok ott vetették be a legnagyobb erőt, ahol a támadás a legélesebb: a revizionizmus elleni küzdelemben. „Ha van ország — írja *Fogarasi Bela: Marxizmus vagy revizionizmus?* (1—7. l.) c. bevezető cikkében —, ahol a marxisták kötelezve vannak

arra, hogy a marxizmus és revizionizmus harcában ne tőrjenek meg semmi kétértelműséget, engedékenységet, elméleti közömbösséget vagy elvtelen eklekticizmust, úgy súlyos tapasztalataink alapján, mi, magyar marxisták elsősorban vagyunk kötelezve erre... Egész ideológiai munkánkban, nem utolsósorban filozófiai munkánkban is ezt a felismerést kell érvényre juttatni." Fogarasi Béla idézett cikkében és „*A marxizmus és revizionizmus harca a tudományban*” c. (265–278. l.) tanulmányában rámutat a revizionizmus különböző módszereire, amelyekkel a fejlődés egyes szakaszaiban Marxnak és Leninnek a kapitalista rendszer forradalmi megdöntéséről s a proletárdiktatúráról szóló tanításával szemben az osztálybékét, a tőkésék és a munkásosztály együttműködését hirdette azért, hogy érvényesítse a burzsoázia eszmei befolyását a munkáspártokban. Fogarasi Béla kifejtette, hogy a revizionizmus Németországban és Ausztriában a fasizmus útját egyengette. A jelenkori revizionizmus pedig — hangsúlyozta — a népi demokratikus országokban a marxizmus—leninizmustól való elhajlás formájában jelentkezett s az ellenforradalom eszmei előkészítésében folytatódott. Felhívta a figyelmet arra, hogy az ellenforradalom vereségével a marxizmus és a revizionizmus között folyó harc nem tekinthető befejezettnek, hiszen ez a harc nemzetközi összefüggésben új mozzanatokot mutat. Figyelmét nem kerüli el a revizionista ideológia módszere sem s kimutatja, hogy ez lényegében idealista módszer, amely a dialektikát szofisztikával és eklekticizmussal helyettesíti.

Fogarasi Béla részletesen elemezte azokat a körülményeket és tényezőket, amelyek Magyarországon a revizionizmus ideiglenes megerősödését lehetővé tették. Elsősorban tudományos és ideológiai vonatkozásban foglalkozott a kérdéssel s különösen figyelemreméltó az a megállapítás, amit a marxizmus—leninizmus ismeretének hiányáról mondott. „Az októberi események azt mutatják — írja —, hogy egy súlyos helyzetben egyedül a szocializmushoz való érzelmi beállítottság, még ha az pozitív is, nem elég a helyes tájékozódáshoz. Csak a dialektikus materializmus, a marx—lenini társadalomtudomány, a politikai gazdaságtan alapos ismerete nyújt szilárd bázist a helyes állásfoglaláshoz. Emellett a dogmatizmus kétségtelenül táptalajt teremtett a revizionista mikróbák számára. Voltak tudósok, akik a dogmatizmus elleni ellenszenvből csúsztak le a revizionizmussal való szimpatia talajára.” Kiemeli, hogy „hazai vonatkozásban rendkívül fontos a revizionizmusnak és a nacionalizmusnak az az összefonódása, amely már régen megvolt — erről történettudásaink értékes kutatásokat folytathatnak —, de úgyszólván 1956-ban robbant ki a maga kézzelfogható pluszticitásában”.

Ha végigtekintünk a szocialista és kapitalista országok filozófiai irodalmán, meggyőződhetünk róla, hogy milyen sokrétű az a támadás, amelyet a revizionizmus a szocialista tábor ideológiai és politikai életének minden frontja ellen folytat. Elég felemlitenünk Henri Lefebvre két új könyvét („A marxizmus időszerű kérdései”, „A mindennapi élet kritikája”), amelyekben a filozófia és politika szétválasztásának szükségességét hirdeti, vagy a lengyel Kolakowski moralizáló revizionizmusát, s a lengyel revizionista filozófusokat magasztaló újtomista Van Bredat, a modern revizionizmusnak azt a legelterjedtebb formáját, amely a művészet és esztétika területén jelentkezik, és a „kollektív érdekekről”, az „osztályok feletti államról”, a „népi kapitalizmus”-ról és a „nemzeti kommunizmus”-ról szóló „tanait”, vagy az Egyesült Államok Kommunista Pártjának szétbomlasztását célzó akcióit. Természetes, hogy Magyarországon is megvoltak a revizionizmusnak speciális támadási formái, amelyek közül egyik legszámottevőbb éppen a tudományos életen belül, a marxista filozófia alapvető kérdéseit tagadva jelentkezett. A Filozófiai Szemle „Lukács György filozófiai munkásságának bírálatához” címmel összegezi azokat a vitákat (MTA Filozófiai Intézete 1958. X. 21.— XI. 3.), amelyekben Lukács György filozófiai munkásságának hibáit vették számba filozófusaink. A vita elvi alapját Lukács egyes filozófiai műveinek kritikái elemzése adta meg, de a felszólalók rámutattak politikai nézeteinek hibáira is.

A viták sokoldalúan világították meg Lukács György revizionista nézeteinek filozófiai gyökereit, pártszerű és tudományos álláspontot alakítottak ki, de a kérdést maguk a vita résztvevői sem tekintik lezártnak.

A revizionizmus hazai problémái mellett helyet kapott a Filozófiai Szemlében a nemzetközi revizionista nézetek elleni harc is. „*Moralizáló revizionizmus — amorális renegátság*” címmel Makai Mária Leszek Kolakowszki: „Felelősség és történelem” című (Les Temps Modernes 1958) cikkét bírálja (449—467. l.). A lengyel filozófus cikke azért nem kerülheti el a marxisták figyelmét, mert a legújabb revizionista irodalomban elsőként lép fel a moralizáló revizionizmus teljes, kifejlesztett programjával. Előljáróban Makai Mária kifejti, hogy a revizionizmus miért éppen a morál köntösében jelentkezik. A történelmi mozgalmaknak és az emberi magatartásnak ugyanis a revizionisták igyekeznek a marxizmustól eltérő mércét állítani. Ez a mérce pedig csak olyan értékrendszer

lehet, amely lehetőséget nyújt a marxizmuséval ellentétes előjelű világszemlélet kidolgozására. Természetesen erre az erkölcsi kritériumok a legalkalmasabbak, amelyeknek megvan a polgári filozófia és a vallás által kidolgozott hagyományos formájuk s mert az osztálytársadalmakat az erkölcsi és a politikai értékrendszer antagonisztikus ellentéte jellemzi. A polgári felvilágosítók, a francia forradalom utáni idők polgári teoretikusai s az utópikus szocialisták világosan látták: a haladásért hatalmas tömegek elnyomódásával fizetett az emberiség magas árat. A haladásnak és az erkölcsnek a kapitalista viszonyok között ez az antagonisztikus ellentmondása a munkásmozgalom kibontakozása és a szocializmus győzelme során feloldódik. „Majd ha a nagy társadalmi forradalom úrrá lesz a burzsoá korszak eredményein — írja Marx —, a világgiacon és a modern termelőerőkön és ezeket a leghaladottabb népek közös ellenőrzése alá veti, csak akkor nem lesz majd többé az emberi haladás ahhoz a szörnyű bálványhoz hasonlatos, aki csak a megölték koponyájából issza a nektárt.”

A revizionisták azonban nem számolnak azzal, hogy az új világhelyzetben gyökeresen megváltozott a haladás és az erkölcs viszonya. Kolakowszki, mikor a munkásmozgalom programját és történelmi feladatait vizsgálja, szétszakítja és szembállítja egymással az erkölcsöt s a történelmi feladatokat. Kétségbevonja, hogy a munkásmozgalom erkölcsi értékrendje más mint az osztálytársadalmakban hirdetett erkölcs, elveti a marxizmus tudományos előrelátásának elvét és tagadja a munkásmozgalom világtörténelmi szerepét. Kolakowszki olyan kommunistának vallja magát, aki nem világnézet, történetiszemlélet alapján, hanem erkölcsi alapon kommunista, aki — mint mondja — az elnyomottak oldalán áll. Elméletét a filozófiai önállóság mezébe öltözteti.

Makai Mária fényt villant Kolakowszki elméletének politikai és filozófiai forrásaira: az elődök között Trockij, Koesler, Camus, Raymond Aron neve mellett a francia egzisztencialisták szerepelnek, filozófiájában újkantista, antihegelista, relativista, nihilista ereszetek és árnyalatok mutathatók ki. Minden érvnél meggyőzőbb azonban annak a reménytelen és sötét szellemi zsákutcának a bemutatása, ahová Kolakowszki filozófiája, a moralizáló revizionizmus vezet.

A történész számára különösen tanulságos ez a meglehetősen szűk keretek közé szorított vitacikk, hiszen a marxista történetiszemléletnek egy osztályfölöttivé emelt erkölcsi normával való helyettesítése a történettudományt megfosztaná tudományos alapjától, s a krónikák színvonalára süllyesztené. Helyesen mutat rá a szerző, hogy a revizionizmus programja itt már a marxista világnézet nyílt tagadásába csap át. Mikor a marxizmus revidelői azzal a felkiáltással lépnek fel, hogy „jobbna hozzáidomítják” a marxizmust a fejlődő és átalakuló valósághoz, ez „a proletárérdekek letompításával, kiküszöbölésével jár együtt, azzal, hogy a reakciós burzsoá érdekek kifejezése kapnak hangot a marxizmuson belül”.

A burzsoázia érdekei nyíltan a különböző idealista filozófiai irányzatokban jutnak kifejezésre. Legnagyobb tábora a *fizikai idealizmusnak* van, amely erősen összefonódott a modern fizikai kutatások eredményeivel. A nemzetközi méretekben folyó osztályharc ideológiai vetületének egyik legfontosabb része a fizikai idealizmus bírálata s leleplezése a természettudományok legújabb eredményeinek alapján. A magyar fizikusok és filozófusok között azonban nincsen meg az a munkakapcsolat, amely e harenak hazai talajon is lehetővé tenné a kibontakozását. „*A mai fizika, vagy a mai fizikai idealizmus világképe*” címmel *Bíró Gábor* bírálja *Heisenbergnek*, korunk egyik legkiválóbb élő fizikusának „*A mai fizika világképe*” című magyar fordításban megjelent munkáját (203—211. l.). Arra igyekszik rámutatni, hogy Heisenberg világképe csak ismeretelméleti torzításokkal „következik” a modern fizikából s kiindulópontjának helytelen volta, gondolatmenetének ismeretelméleti hibái miatt nem fogadható el. Hangsúlyozza azonban, hogy a fizikai idealizmus elleni harc a filozófia és fizika közös ügye, s a fizikai idealizmust nem lehet csupán filozófiai alapról bírálni.

A természettudományok és a filozófia megfelelő kapcsolatának hiánya abban is kifejezésre jut, hogy a Filozófiai Szemlében alig kerül sor természettudományos eredmények filozófiai problémáinak tárgyalására. *Lissák Kálmán—Grastyán Endre: A magasabb idegműködés kutatásának új útjai* címmel (53—63. l.) arról a nagyszabású vitáról számol be, amely a pavlovi tanítás sajátos belső ellentmondásainak alapján világméretben folyik, s arra mutat rá, hogy a Pavlov által megkezdett hatalmas vállalkozás hogyan fejlődik és halad a viták tüzeiben tovább a nagy cél felé, amelyet Pavlov a fizio-lógiának az idegrendszer feletti teljes uralmában jelöl meg. Általános érdeklődésre tart-hat számot *Mario Bunge: Gondolkodnak-e a számológépek* című tanulmánya, amelyet a *Szemle Kárász Andor* fordításában közöl (115—129. l.). Mindez azonban meglehetősen gyér kísérlet arra, hogy a magyar marxista filozófia a természettudományok szinte forradalmi

eredményeivel gazdagítsa a dialektikus materializmust. Méségül szolgál viszont az a tény, hogy ez a probléma más szocialista országokban is többé-kevésbé fennáll. A Német Demokratikus Köztársaságban is érezhető a természettudósok között a filozófiai gondolkozás lebecsülése s élénk vita folyik a marxista filozófia és a természettudományok viszonyáról, a szovjet filozófusok pedig ugyancsak harcolnak az ellen a helyenként fellelhető pozitívista nézet ellen, hogy a természettudománynak túl kell haladnia a materializmus és idealizmus harcát.

A fizikai idealizmus mellett a *neorealizmus* s neotomizmus filozófiája a másik jelentősebb ideológia, amelynek a legszélesebb tömegek körében hivatott a vallásmodernizált filozófiai érveivel a burzsoázia érdekeit képviselni. Ez a filozófia történetében új ideológia a második világháború után jött létre, amikor sem a szubjektív idealizmus, sem a burzsoá filozófia szórványosan jelentkező „vallásellenes” tanaival nem lehetett már a munkásosztály nagy győzelmei s a tudományok eredményei nyomán a politikailag és tudományosan felvilágosultabb tömegek körében a marxizmus ellen harcolni. A neorealizmus, amely lényege a vallásos tanoknak filozófiai alátámasztása és a legújabb tudományos eredmények alapján való igazolása a legszélesebb néprétegek körében, lényegében a marxizmus visszaszorításának egyik legnagyobb szabású ideológiai kísérlete. A problémafelvetésben, tudományos felkészültségben legnívósabb neorealista munka: *Gustav Wetter* jecsuita *Der Dialektische Materialismus — seine Geschichte und System in der Sowjetunion*. Ezt a művet, amely jóval veszélyesebb a nyugaton általában nagy számban megjelenő antimarxista műveknél *Georg Klaus: „Jesuiten, Gott, Materie”* (Des Jesuitenpaters Wetter Revolte wider Vernunft und Wissenschaft. Berlin. 1957) c. munkájában éles kritikával illeti. Leleplezi Wetter téziseinek hamisságát s rámutat módszerének szofisztikus voltára. E jelentős munka főbb kérdéseiről *Lukács József* ír (511—517. l.). Ismerteti Klaus kritikájának főbb vonalait, bírálja néhány érvét, majd kifejti, hogy a magyar marxista filozófusoknak mindeztől még le nem törlesztett adóssága a modern fideizmus tanainak bírálata. Pedig Magyarországon, ahol az elmaradott félféudális fejlődés, a materialista világnézet társadalmi elszigeteltsége, az ellenforradalmi korszak fasiszta elnyomásának teljes öröksége folytán a vallásnak még meglehetősen széles rétegekre van befolyása, fokozottan szükséges a vallás és a társadalmi haladás, a vallás és a tudomány eredményeinek teljes összhangját hirdető neorealista, újtomista nézetek leleplezése.

A szocialista országok filozófiai életével való kapcsolatokról számos tanulmány, vitacikk, ismertetés tanúskodik. A szovjet filozófusok nagy vitájáról *Kárpáti Sándor* írt ismertetést: „*Vita a szocialista társadalomban levő ellentmondásokról*” (174—180. l.), majd közli a Szemle *A. Szoboljev: „A szocialista társadalom ellentmondásai és leküzdésük útjai”* című tanulmányát, amely a *Kommuniszt* c. folyóirat 1958. 2. számában jelent meg s e nagyszabású vitának egyik legjelentősebb írása (398—421. l., ford. *Frank Ernő*). A vita főbb problémáit a következő kérdések körül kristályosodtak ki: Milyen jellegűek a szocialista társadalom ellentmondásai és melyek ezen ellentmondások megoldásának útjai. A szocializmus fejlődésére pozitív vagy negatív hatással vannak-e ezek az ellentmondások s végül, melyek azok. A vita még nem fejeződött be s így a Szemle 1958. évi számaiban közölt tanulmány és ismertetés alapján nem alkothatunk teljes képet róla. Föltétlenül szükségesnek tartjuk azonban a továbbiakban részletesen foglalkozni a vita tanulságaival és eredményeivel.

A „*Probleme de logica*” (1956. Bucarest) c. kötetből *Gustav Offenberger: „A tagadó tétele szerepe az objektív valóság megismerésében”* c. tanulmányát közli (131—164. l.). *Dán Klára: „Az egyes és általános dialektikájáról”* c. tanulmányára (Filozófiai tanulmányok. Tudományos könyvkiadó. Bukarest. 1957) *Jóri János* vitacikke hívja fel a figyelmet (166—173. l.). Az ismertetések és bírálatok közül a történészek külön érdeklődésére tarthat számot: *Z. M. Protaszenko: „A marxista—leninista filozófia története periodizálásának elvei”*, *Horváth József* tollából, s *Pais István* ismertetése: *A filozófia története*, I. kötet. A folyóiratismertetések közül is csupán néhány, a történészek számára különösen jelentősebb cikket emelünk ki: *B. A. Grusin: „Marx és a történelmi kutatás jelenkori módszerei”*, *L. N. Kogan, M. N. Rutkevics és Szulcsenko: „A szovjet filozófia-történet második kötete”*, *P. P. Cserkasin: „A vallás társadalmi gyökereiről”*, *A. F. Okulov: „Lenin harca a revizionizmus ellen, a marxista elmélet tisztaságáért”* (Voproszi Filozofii 1958. 2—7. sz.), *A. W. Gulyga: „A XVIII. századi német filozófiának materialista tendenciái”* (Sowjet wissenschaft, Gesellschaftswissenschaftliche Beiträge 1958. 1. sz.), *L. Figurères: Lenin műveinek 25. kötetéről*. Néhány tanulság a bolsevikoknak 1917 október előestéjén folytatott tevékenységből (Cahiers du Communisme 1958. 1. sz.) *Josef Polišensky: Comenius és kora*, *A. R. Joannisian: Restif de la Bretonne és az utópikus kommunizmus* (La Pensée 1958. 77—78. sz.), *Kozmínszkij: Arnold Toynbee történelmi*

filozófiája (Aufbau, 1958. 2. sz.), *G. A. Wells*: Herder determinizmusa (Journal for the History of Ideas 1958. január).

A Filozófiai Szemle folyóiratismertetései alapján az olvasó széles nemzetközi filozófiai tájékozódásra tehet szert. Világos képet kap arról a különbségről is, ami a marxista—leninista filozófia és a nyugati filozófiai áramlatok között egyre élesebben megmutatkozik. Míg a marxista filozófiát a legteljesebb tudományos optimizmus jellemzi, addig az imperialista országokban a filozófusok sötét és kiábrándító képet festenek a társadalomról, a művészetek elembertelenedéséről s az emberiség jövőjéről. Úgy véljük, hogy a marxista filozófia magas tudományos színvonalát és pártosságát híven kifejezésre juttatják a Magyar Filozófiai Szemle 1958. évfolyamának füzetei.

R. Várkonyi Ágnes